

Antanas Škėma – mano suolo draugas

Radviliškio keturklasė vidurinė mokykla tilpo raudonų plytų mūrelyje išilgai alėjos, kuri vedė į gelžkelio stotį. Gal užtat mes tą mokyklą vadinome Radviliškio Gelžkelio progimnazija. Žiūrint iš priekio, prie dešiniojo namo galo, mažame kiemelyje buvo suremtos pašiūrės, į kurias mes skubėdavome pertraukų metu (o kartais ir per pamoką – pasiprašius mokytojo, ar galima išeiti) atlikti savo reikalus. Prie kairiojo namo galo šliejosi didesnis kiemas, skirtas sportavimui. Į du aukštus stulpus su skersiniu buvo įremtos kopėčios, kuriomis niekas nelipo kojomis, bet kabinosi į viršų prisitraukdamas rankomis. Pora ant virvių kabančių žiedų, turnikas, duobutė su smėliu šokinėjimui „iš vietos į toli“ buvo mokinių naudojami per pertraukas ir po pamokų. Tos aikštelės pašonėje stūksojo mažas sandėliukas įrankiams sudėti su į kaimyno sodą palinkusiu stogu. Toliau, už sporto aikštelės, išilgai tos pačios alėjos, raudonavo antras plytų mūrelis. Jame gyveno mokyklos direktorius Antanas Škėma su žmona ir sūnumi Antanu, kuris buvo vos pusmečiu vyresnis už mane.

Mūsų klasės buvo mažos. Direktorius ir mokytojai gerai pažino ne tik mokinius, bet ir jų tėvus bei šeimų materialinį stovį. Mokslo metų pradžioje klasės auklėtojas į suolus savo nuožiūra susodindavo po du mokinius. Priekyje patekdavo mažesnio ūgio ir žinomesnių tėvų vaikai, o užpakalinius suolus užimdavo aukštesni, dažnai vyresnio amžiaus jaunuoliai, nespėję laiku pradėti lankyti mokyklos. Žinoma, į pirmą suolą prie mokytojo stalelio buvo pasodintas direktoriaus sūnus. Šalia jo atsirado mažiausias klasės mokinys, kuriuo buvau aš.

Apie 1922 m. sužinojome, kad pirmasis mokyklos direktorius Vaclovas Šliogeris iškeliamas toms pačioms pareigoms į Šiaulių gimnaziją. Šį ramaus temperamento, nuoseklaus galvojimo (baigusį Petrapilio universitete matematiką) pedagogą pakeitė aukšto ūgio liesas, nervingų judesių vyras – naujas mokyklos direktorius Antanas Škėma. Jam su mokiniais tvarkytis buvo lengva, nes visi jo prisibijojo. Žinojome, kad jis su šeima neseniai buvo grįžęs iš Lenkijos ar iš Rusijos ir buvo labai patriotiškai nusiteikęs. Tai patyrėme per Vasario 16-osios

minėjimą. Mokyklos pastate nebuvo didesnės salės, užtat visų keturių klasių mokiniai buvo išrikiuoti alėjoje prieš uždarytas lentines įėjimo duris, į kurias reikėjo lipti keliais laiptais. Prie tų durų stovėdamas, direktorius pradėjo mums aiškinti apie 1918 m. Vasario 16-osios Nepriklausomybės Akto surašymą ir jo reikšmę. Prisimindamas nukentėjusius nuo karo, jis pradėjo kelti balsą, o minėdamas karo metų tremtinius ir pabėgėlius staiga atsisuko į lentines duris ir pradėjo jas kumščiais daužyti. Iš to supratome, kokie laimingi mes buvome turėdami šią mokyklą, kurios durys buvo atvertos ne tik aptiekoriaus, viršaičio ar nuovados viršininko vaikams, bet ir piemeniui ar peraugusiam pusberniui iš kaimo. Tokio efektingo Vasario 16-osios minėjimo vėliau niekuomet savo gyvenime nepatyriau.

Su Antanu greitai susidraugavau. Žinojau, kad jis skaitydavo storas, turbūt rusų kalba parašytas nuotykių knygas ir mėgdavo atpasakoti jų turinį smalsiam skaitytojui, koks aš buvau. Diktantai, kuriuos rašiau per lietuvių kalbos pamokas, raudonavo nuo ištaisytų klaidų, bet mažoje miestelio bibliotekoje neliko nė vienos neperskaitytos lietuviškos knygos apie keliautojus, medžiotojus, plėšikus ir indėnus. Užteko Antanui tik priminti, kad skaičiau *Paskutinį Mohikaną* (J. F. Cooperio) ar *Tarzaną* (E. R. Burroughso), ir jis knygos turinį su man žinomais herojais tęsdavo neužbaigiamai.

Pertraukų metu Antanas kartais nubėgdavo į namus. Žinojau, kad jo motina (ji mus gal per langą sekdamas, bet mes jos išėjusios niekuomet nematėme, Antanas sakydavo, kad ji sirguliuoja) turėjo jam iškepusi skanią bulkutę su varške. Pagriebęs tą bulkutę jis tuojau grįždavo prie nutrauktos pasakojimo temos. Su ranka prisidengęs nuo manęs savo burną su kramtomos varškės gabaliukais ant lūpų, jis visiškai konfidencialiai vaikė su indėnais buivolus per prerijas ir strėlėmis šaudė erelius padebesyse. Kai tema nukrypdavo į Tarzано nuotykius, būtinai turėdavo atsirasti gražuolė, įmaišyta į pikantiškas donžuanines scenas. Tada aš suprasdavau, kodėl jis pašnabždomis, kad kiti negirdėtų, man pasakoja, bet negaliu atskirti, ar tai buvo jo kūryba, ar ta, kuri buvo surašyta jo skaitytose storose rusiškose knygose. Kartais jo pasakojimai įgydavo dialogo formą. Jo vaikiškas balsas pavirsdavo į moterišką, o vyriškas į nevykusį mėginimą išgauti baritono garsus.

Vienais metais, kai mudu galėjome būti antroje ar trečioje klasėje, saulėtą rudens dieną Antanas nutarė man įrodyti, kad kai kurios detalės iš jo pasakojimų gali būti praktiškai įgyvendintos. Pertraukos metu sporto aikštelėje pasiūkęs

mane jis atmatavo dešimties žingsniukų atstumą ir paaiškino: „Kaziuk, po pietų choro repeticijos atnešk man tokio ilgumo virvutę. Pamatysi...“ Nustebęs norėjau sužinoti daugiau, bet jis tik pakartojo „pamatysi“.

Namie nuo tvoros nukabinau mamos išstemptą baltiniams džiauti virvę ir po pietų atsiradau mokyklos sporto aikštelėje. Antanas suposi ant kabančių žiedų ir laukė. Patikrinęs virvutės ilgumą linktelėjo galvą ir tarė: „Eikš“. Priėjęs prie pašiūrės, per tvorą užsiriogolino ant stogo ir vėl pašaukė mane „eikš“. Vilkdamas virvutę atsiradau šalia jo.

Sporto aikštelė buvo tuščia, alėja į gelžkelio stoties pusę žingsniavo nepažįstamas vyras, o už kelių žingsnių nuo mūsų linko šakos su prinokusiais obuoliais. „Matai, – man aiškino Antanas, – mums negalima lipti į tą sodą ir vogti obuolius, bet ką mes sugausime – tęsė toliau narpliodamas virvutę – su ‚lasso‘ (kilpiniu), – tas bus mūsų!“

Ant stogelio išsėdėjome gerą pusvalandį. Mėtėm abu virvutės kilpą, nupurtėm obuolius ant žemės, bet nė vienas nepateko į mūsų rankas. Nusivylęs žvelgiau į Antaną, norėdamas sukritikuoti jo projektą, bet jis jau buvo paruošęs (gal iš tų didelių rusiškų knygų?) atsakymą. „Matai, Kaziuk, tie Amerikos Sioux³ (iš kur jis tą vardą sužinojo?) indėnai nuo pat mažens su lasso sau duoną uždirba. Jie čia mūsų vietoje sėdėdami prisirinktų obuolių, kiek tik norėtų!“

Jis taip įtikinamai kalbėjo, kad savo vaizduotėje aš jau mačiau sėdintį ant stogelio indėną su plunksnų vainiku plaukuose ir kramtantį sultingą obuolį. „Žinai, Kaziuk, – jis porino toliau, – išaugę mes važiuosime į Ameriką. Tiesiai į Minesotos ar Nebraskos prerijas, kur indėnai gyvena“.

Nieko nepešę ant stogelio, nulipome ant žemės ir per tvoros stagarus išsikrapštę po obuolį pradėjome svarstyti, ar Tarzanas naudojo džiuuglių vijoklius, ar turėjo savo virvių skraidydamas nuo vieno medžio ant kito.

Baigę Radviliškio keturklasę mudu išsiskyrėme. Jis baigė *Aušros* gimnaziją Kaune, o aš Šiauliuose. Iš spaudos sužinojau, kad Antanas tapo aktoriumi Kauno ir Vilniaus valstybiniuose teatruose.

Praslinko dar keli metai. Europa degė karo liepsnose. Su tūkstančiais tautiečių aš atsiradau Bavarijoje, Kemptene, išvietintųjų stovykloje. Vieną 1948 m. dieną ant stovyklos valgyklos durų pamačiau plakatą: stovyklos scenoje pasirodys literatūrinis kabaretas „Klumpės“. Su Henriku Kačinsku atvyksta Antanas

3 Sijai (Sioux) – Šiaurės Amerikos indėnų gentys.

Škėma, Vitalis Žukauskas ir Alfas Brinka. Pamačiau pailgo veido Antaną. Bet jis jau buvo kitoks. Man atrodė, kad jis savo aktorinius gabumus naudojo spręsdamas karo sujaukto gyvenimo problemas. Nei jis, nei aš nenorėjome prisiminti tų laimingų vaikystės dienų, kai vienas iš mudviejų su pilna varškinės bulkutės burna vaikė prerijose buivolus, o antrasis, nutolęs nuo realios aplinkos, sekė pasakotojo fantazijos kūrybą.

Praslinko dar keleri metai. Antanas ir aš atsiradome Amerikoje. Svajonės apie Minesotos ir Nebraskos indėnus paliko Radviliškio mokyklos suole. Antanas mezgė savo kūrybines temas skraidydamas elevatorium „up“ ir „down“ triukšmingame New Yorko *Statler* viešbutyje, o aš kažkur į šiaurę už Bostono pradėjau auginti viščiukus ir arti dirvą bulvių sodinimui.